

DESPRE TERMENI „CU GREUTATE” ÎN GRAMATICA GENERATIVĂ. POSIBILE ALTERNATIVE TRADUCTOLOGICE

OF “HEAVY” TERMS IN GENERATIVE GRAMMAR. POSSIBLE TRANSLATIONAL ALTERNATIVES

Melania DUMA

Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”¹

Cluj –Napoca

Abstract

The present paper seeks to emphasize the necessity of communicative strategies of translation in the case of three notions which belong to the Generative Grammar framework: strong features, Heavy Shift, „Tough” Movement. The study comprises a two-step approach of the issue: firstly, an explanation of the grammatical phenomena designated by these three notions; secondly, possible translation solutions for Romanian.

Cuvinte cheie: *noțiune, echivalența funcțională, strategii cooperative, context*

Key Words: *notion, functional equivalence, cooperative strategies, context*

0. Notorietatea gramaticii generative în explicarea modului de configurare a structurii limbilor particulare trebuie acceptată drept un reper în gândirea, terminologia și cercetarea filologică deopotrivă. Influențele acestui curent se fac resimțite în cadrul „aclimatizării” sale conceptuale și metodologice în universitățile și publicațiile românești. Însă, datorită faptului că un curent este tributar culturii care îl susține, tot așa, și în cazul generativismului, terminologia este tributară mediului anglofon. În acest punct se regăsește relevanța articolului de față care își propune să treacă în revistă trei termeni folosiți de gramatica generativă, termeni care pun nu numai probleme de traducere în limba română, dar și de înțelegere a fenomenelor subiacente.

Cum traducerea nu se poate face în afara dimensiunilor esențiale de configurare a sensului (Vlad 2003), vom aborda traducerea termenilor generativi prin prisma principiilor teoriei generative care ne va oferi: contextul de receptare a termenilor, cadrul referențial de desemnare a acestora și practica discursivă care îi consolidează. Traducerea termenilor de specialitate nu poate fi astfel egalată de traducerea cuvânt cu cuvânt (word for word translation), ci de poziționarea interpretativă a traducătorului (Ricoeur 1995:29; Bantaș și Croitoru 1999:33) în simultaneitatea planurilor semnificației.

1. Terminologia generativistă folosește diferențiat trei adjective ce fac parte din serii sinonimice parțiale: *strong, tough, heavy*. Înainte de a analiza aplicația acestor termeni în context generativist, dorim să facem câteva precizări legate de semnificația uzuală a acestora, tocmai pentru a releva calitatea acestora de sinonime parțiale. Înțelesul acestor termeni calificativi cartează sferile semantice: putere (*strong, tough*) sau greutate/ dificultate (*strong, tough, heavy*). Deoarece contextul unui enunț actualizează semnificația particulară a termenilor, oferim în exemplele ce urmează diferența dintre primele trei exemple în care adjectivele califică propriu-zis (1) și a doua serie în care semnificația este una derivată, de tip idiomatic (2):

- (1) strong man – om puternic
tough case – caz dificil

¹ „Investește în oameni!” doctorand bursier în „Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”

tough muscles – mușchi puternici
heavy suitcase – bagaj greu

- (2) strong drink – băutură alcoolică (trad. literală: băutură puternică)
tough cooky – despre o problemă ce nu se poate rezolva sau o persoană încăpățânată (trad. literală: prăjiturică tare)
tough luck – ghinion (trad. literală: noroc tare)
heavy subject – subiect/problemă importantă/controversată/problematic (trad. literală: subiect greu/difcil)

Contextele în care aceste adjective apar cu specific generativ și pe care dorim să le discutăm sunt: *strong features*; *Heavy Shift*; „*Tough*” *Movement*. Chiar dacă dorim să arătăm că uzul adjectivelor este diferit în funcție de substantivul cu care se combină, în toate cele trei cazuri trebuie să ținem cont de faptul că fiecare din cei trei termeni funcționează unitar, desemnează fenomene sintactice particulare, fiind deci noțiuni.

Prin urmare, traducerea adjectivelor ce intră în componența celor trei termeni nu trebuie să eludeze specificul fenomenului sintactic desemnat. Deși termenii-noțiuni sunt folosiți ca designatori rigizi, deci ca nume, traducerea lor nu are voie să fie una rigidă, cu specific centrat semantic, ci mai degrabă una de tip comunicativ (Newmark 1991:11-13, *apud* Bantaș și Croitoru, op.cit.), axată pe receptor și uz, pe specificul limbii-țintă. În absența acestei viziuni ce are la bază principiul echivalenței funcționale (Lungu-Badea 2005:108-109), rezultatele ar reprezenta un eșec atât din perspectivă prescriptivă, cât și descriptivă, având drept consecință pierderea dimensiunii pragmatice: *Heavy Shift* – *schimbare grea*; „*Tough*” *Movement* – *mișcare/deplasare grea/puternică*. Dincolo de aceste traduceri pur lingvistice, lexicale care sunt nepotrivite în contextul uzului și al înțelegerii, simplul împrumut al noțiunilor reprezintă o strategie non-cooperativă (Bantaș și Croitoru 1999:88), întrucât particularitățile care motivează noțiunile în limba-sursă s-ar putea să nu coincidă cu cele din limba-țintă, noțiunile să fie o sursă de confuzii la nivelul designării, iar noțiunile să se adauge într-o lungă listă de barbarisme de specialitate.

Traducerea noțiunilor prin prisma unui efort euristic și hermeneutic deopotrivă permite nu doar înțelegerea fenomenelor particulare desemnate de noțiuni, ci și plasarea actului științific în orizontul comunicativ al cunoașterii. Fiind vorba de o traducere tehnică, aceasta va trebui, de asemenea să asigure caracterul concis, clar, lipsit de ambiguitate al produsului traducerii (Bantaș și Croitoru 1999:38) și să ofere, ca ultimă soluție, perifraze explicative.

2. *Strong Features*

Am ales acest termen, în principal, pentru a sublinia, prin contrast, diferențele de uz ale adjectivelor *strong*, *heavy* și *tough*. Cel mai puțin problematic dintre cei trei termeni generativi, *strong features* se traduce prin *trăsături tari/proprrietăți puternice*. Termenul se referă:

- la acele trăsături gramaticale care se transmit în cadrul configurației de guvernare de la un cap/centru de grup la complementele sale sau la specificatorii acestuia (e.g. phi – features)
- la acele trăsături gramaticale care determină mișcarea/deplasarea constituentilor pentru satisfacerea valențelor combinatorice ale elementelor guvernante și pentru atribuirea mărcilor (e.g. caz) ce fac un constituent vizibil și interpretabil la nivelul FF (i.e. formă fonetică) (Chomsky 1993:234)

Adjectivul *tare/puternic*, astfel folosit, se motivează prin legătura dintre clasa proprietăților puternice capabile să declanșeze mișcarea/deplasarea α și, prin urmare, întreaga arhitectură sintactică.

3. *Heavy Object - Heavy Shift*

3.1. În context uzual, expresia *heavy object* se traduce prin *obiect greu*. Când, însă, aceasta este regăsită în terminologia generativistă, înțelegerea uzuală a expresiei trebuie să cedeze în fața unei înțelegeri secunde în care termenul *object* va fi tratat drept funcție gramaticală. Atât expresia standard, cât și elementul din jargonul de specialitate pot fi traduse literal prin expresia *obiect greu*. Ceea ce diferențiază cele două semnificații este faptul că pentru expresia standard *heavy* înseamnă, efectiv, *greu* (cantitativ), în timp ce în generativism *heavy* înseamnă *greu* cantitativ și calitativ (deci, anticipând, complex) (Pesetsky 1995:254). Acest aspect are două consecințe imediate:

- a. traducerea termenului generativist *heavy object*, drept *obiect greu* este una greșită, urmând să detaliem și să explicăm acest fapt (v. 3.2.)
- b. traducerea lui *heavy* prin *greu* trebuie nuanțată, deci modificată, pentru a se capta natura fenomenului gramatical designat de termenii *heavy object*, *heavy shift*;
- c. traducerea expresiei *heavy object* va comporta variante diferite în context specializat și nespecializat.

Deoarece generativismul reprezintă un domeniu al științei lingvistice ce este structurat la nivel conceptual, metodic și terminologic, principiul proprietății termenilor trebuie respectat ca, de altfel, în cadrul oricărei discipline. Traducerea termenilor de origine anglofonă prin termeni românești cât mai specializați devine cu atât mai necesară cu cât generativismul trebuie înțeles și apoi aplicat așa cum a fost acesta gândit inițial. Resorturile unui astfel de demers sunt motivate, pe de o parte, de caracterul multidimensional al cunoașterii (Hewson și Martin 1991, *apud* Bantaș și Croitoru, *op.cit.*) și, pe de altă parte, de necesitatea de a recrea efectul intențional ce stă la baza nașterii unei noțiuni. Doar apoi urmează transpunerea în specificul limbii țintă. Or, a gândi prin prisma unei științe înseamnă a-i înțelege acesteia demersul, structura și terminologia, eliminând ambiguitățile sau imprecizia în desemnarea fenomenelor gramaticale.

3.2. Contextul în care apare expresia *heavy object* ne trimite la ideea că mișcarea/deplasarea sintactică a constituenților de mari dimensiuni, adică cu o structură ierarhică proprie complexă este una opțională pentru sintaxă, dar care producându-se generează distincția *poziție focalizată – poziție non-focalizată; formă nemarcată – formă marcată*².

- (3) Mary offended [.....i] by neglecting to smile [her favorite uncle from Sweden_i].
Maria l-a supărat [.....i] uitând să zâmbească [pe unchiul ei preferat din Suedia_i].
 (Pesetsky 1995: 249)

Având în vedere folosirea lui *heavy object/obiect greu*, acest fapt implică paradigmatic existența unui *obiect ușor/light object*. Termenul *light object* nu apare, însă, propriu-zis, în gramatica generativă, deoarece există sugestia că tot ce nu cade sub incidența lui *heavy* reprezintă obiectele/complementele normale, uzuale, lipsite de structură complexă. Deci ce înseamnă până la urmă *greu*?

Analizând exemplul (3), observăm că s-a recurs la un asemenea termen, nu pentru a diferenția obiectele în funcție de „greutatea” lor, ci în funcție de comportamentul sintactic special al elementelor ce funcționează ca obiecte și care dețin o structură internă complexă, deci o arhitectură de tip arbore care le conferă o greutate cantitativă și calitativă deopotrivă (v. 4).

- (4) [[[[[her[favourite[uncle]][[from]][Sweden]]]]]]
 [[[unchiul][ei][preferat]][[din][Suedia]]]

Odată stabilit faptul că *obiectul greu* este un obiect cu structură morfo-sintactică complexă, ne propunem să arătăm modul în care această observație a unui caz particular se răsfrânge asupra

² Din punctul de vedere al analizei discursului (Halliday & Hassan 1976), se consideră că mișcarea/deplasarea unui constituent cu structură complexă spre sfârșitul enunțului este un fapt specific modului de distribuire a informației în vederea procesării elementelor simple la început, iar a celor complexe pe parcurs.

fenomenului mai amplu: *Heavy Shift* care pune sub cupola sa caracteristicile mișcării/deplasării constituenților complecși.

3.3. Abordarea fenomenului *Heavy Shift* implică nu doar înțelegerea adjectivului *heavy*, ci și a substantivului *shift*. Fenomenul, în totalitatea sa, constă în posibilitatea de schimbare a topicii unor argumente în virtutea faptului că acestea au o structură complexă. Fenomenul de tip *shift* se încadrează astfel în clasa fenomenului *move α^3* (*mișcare/deplasare α*), mai precis în sub-clasa mișcării în poziție non-argumentală (*A'-movement*) (Pesetsky 1995: 265).

Dacă eticheta *heavy* cumulează atât semnificația complex, cât și implicațiile acestei naturi în comportamentul sintactic al mișcării, atunci traducerea termenilor de specialitate: *heavy object/Heavy Shift* ar trebuie să evidențieze acest specific. Dacă traducerea lui *heavy object* prin *obiect greu* reprezintă o soluție viabilă (accesibilă și facilă), nu același lucru se poate spune despre *Heavy Shift*. Pentru acest din urmă termen demersuri fidele literal ar avea drept rezultat traduceri precum: *schimbare grea; inversiune grea*.

Întrucât elementul ce este mutat sau dislocat este un constituent (noțiune preferată de generativism)/ un termen (noțiune preferată de structuralism), iar mișcarea în sine nu e o simplă inversiune⁴, propunem următoarele traduceri pe care le considerăm adecvate:

- a. *schimbare pozițională a constituenților complecși/ termenilor complecși*
- b. *repoziționarea constituenților complecși/ termenilor complecși*

Iar, dacă operăm cu o abreviere CC (pentru constituenți complecși) sau TC (pentru termeni complecși), atunci putem obține:

- c. *repoziționare CC/ repoziționare TC*.

4. „Tough” Movement

Asemenea lui *Heavy Shift*, „Tough” Movement se înscrie și el în clasa mișcării α . Dacă *Heavy Shift* implica o mișcare opțională în poziție non-argumentală, „Tough” Movement implică o mișcare obligatorie a complementului unui GV (i.e. grup verbal) în poziția argumentală de subiect. GV are drept cap/centru de grup⁵ un verb la infinitiv, iar elementul care declanșează mișcarea/deplasarea este adverbul *tough/greu*⁶:

- (5) [This problem_i] is *though* to solve [...i].
[Această problemă_i] este greu de rezolvat[.....i]⁷.

Această observație este deosebit de importantă din două motive:

- a. *tough* nu mai poate fi considerat un adjectiv al lui *movement*, deci traducerea: *mișcare dură/rigidă/grea* este exclusă;
- b. „Tough” este numele elementului ce regizează fenomenul de mișcare, cu alte cuvinte, o traducere în conformitate cu acest principiu ar avea, ca prim rezultat: *mișcarea „Tough”*.

Deoarece „Tough” Movement se referă la mișcarea, deci la transformarea ierarhică la care poate fi supus complementul verbului guvernat de *tough*, în cadrul acestui termen-noțiune componenta *Tough* funcționează indicial. Din acest motiv, traducerea *mișcarea (de tip) „Tough”* pare a fi fidelă. Însă, dacă ținem cont de elementul *tough* căruia trebuie să i se găsească un

³ DȘL (2001) folosește o dublă traducere: *mișcare* sau *deplasare* pentru *movement*.

⁴ Chomsky (1993:234) vorbește despre “a copy theory of movement”, adică despre o teorie care să includă marcarea poziției *in situ* de unde s-a realizat mișcarea, prin coindexare, astfel încât mișcarea/deplasarea să fie înțeleasă, nu ca o dislocare pur și simplu, ci ca o dislocare care lasă o urmă ce asigură reconstituirea traseului derivativ-transformațional.

⁵ DȘL (2001) folosește o dublă traducere *cap de grup* sau *centru de grup* pentru *head*.

⁶ Vorbim tot de fenomenul „Tough” Movement și în cazul adverbelor: *easy/ușor; difficult/difcil; hard/difcil; fun/distractiv; boring/plictisitor*.

⁷ Se observă că infinitivul (to solve) din varianta engleză are drept corespondent în limba română supinul (*de rezolvat*). Acest fapt evidențiază ideea că mișcarea afectează complementele verbelor ce au formă nepersonală.

corespondent românesc și, ținând cont, că, ulterior „botezului” acestui fenomen, s-a descoperit că acest tip de mișcare se răsfrânge și asupra complementelor altor lexeme cu comportament sintactic și morfologic identic lui *tough* (v. nota 3), traducerea pare a fi ajuns într-un impas.

Soluțiile nu pot fi deocamdată decât de compromis, sugestiile noastre fiind:

- a. *mișcare/deplasare obiect-subiect*
- b. *mișcarea/deplasarea de tip „GREU” obiect-subiect*

Concluzii

Terminologia generativistă pune multe probleme de traducere cu cât numele noțiunilor implică juxtapunerea a două sau mai multe lexeme, iar actul numirii se face în virtutea identificării și relaționării noțiunii cu fenomenul sintactic desemnat. Cert este că în afara cunoașterii teoriei generativiste, traducerea terminologiei este un demers imposibil, iar un dicționar (explicativ) care să se ocupe exclusiv de aceste noțiuni, propunând o standardizare a lor pentru limba română se lasă așteptat.

Bibliografie

1. Baker, M., (1992), *In Other Words. A Coursebook on Translation*, Routledge, London-New York.
2. Bantaș, A., și Croitoru, E., (1998/1999), *Didactica traducerii*, Teora, București.
3. Bassnett, S., (1980/1991), *Translation Studies*, Routledge, London-New York.
4. Bell, R. T., (2000), *Teoria și practica traducerii*, Polirom, Iași.
5. Chomsky, N., (1981/1993), *Lectures on Government and Binding*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
6. Chomsky, N., (1995/1996), *The Minimalist Program*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
7. Dollerup, C., (2006), *Basics of Translation Studies*, Institutul European, Iași.
8. *** coord. (2001), *DȘL (Dicționar de științe ale limbii)*, Nemira, București.
9. Drașoveanu, D.D., (1997), *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Clusium, Cluj-Napoca.
10. Halliday, M.A.K., și Hassan, R., (1976), *Cohesion in English*, Longman, Londra.
11. Lungu-Badea, G., (2005), *Tendențe în cercetarea traductologică*, Editura Universității de Vest, Timișoara.
12. Neamțu, G.G., (2007), *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și ... distincții*, Paralela 45, Pitești.
13. Pesetsky, D., (1995), *Zero Syntax. Experiencers and Cascades*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
14. Ricoeur, P., (1995), *Eseuri de hermeneutică*, Humanitas, București.
15. Vlad, C., (2003), *Textul aisberg*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.